

Pionieren op Loverendale, biologisch-dynamisch landbouwbedrijf

Eén van Nederlands eerste biologisch-dynamische landbouwbedrijven is in 1926 opgericht in Zeeland door Marie Tak van Poortvliet. Ze noemde het bedrijf naar haar villa Loverendale in Domburg. De expositie 'Landbouw in Zeeland' in het Zeeuws Archief besteedt aandacht aan de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale. De memoires van Marie Tak over de pioniersjaren na de oprichting, bewaard in het Zeeuws Archief, geven een soms onthutsend beeld.

Marie Tak van Poortvliet, Archief Loverendale inv.nr 11d

Marie Tak van Poortvliet (1871-1936) was een overtuigd antroposofe. De antroposofie is een wereldbeschouwing of, in de woorden van haar grondlegger Rudolf Steiner: "een weg tot inzicht, die het geestelijke in de mens met het geestelijke in de kosmos wil verbinden." Eén van de praktische toepassingen was

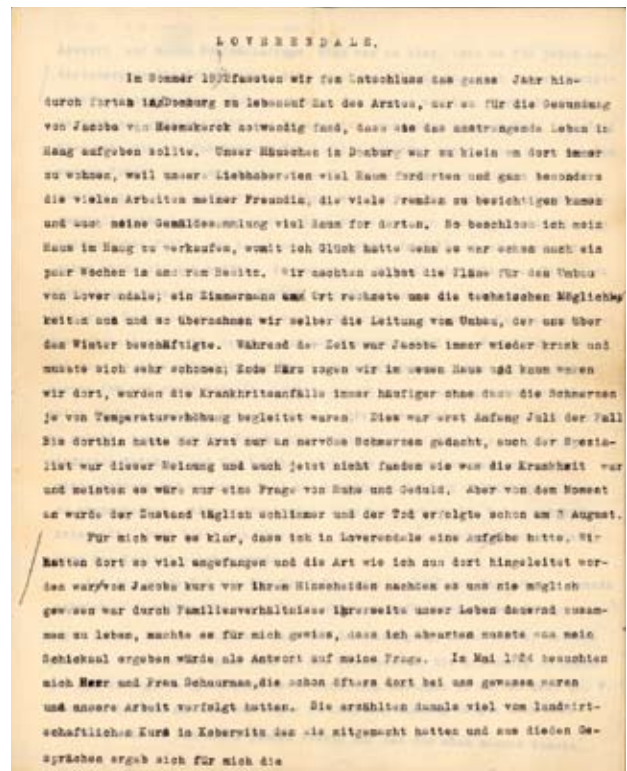
de door Steiner (1861-1925) ontwikkelde biologisch-dynamische landbouw. Naast organische bemesting werkt de biologisch-dynamische landbouw met preparaten waarin de 'krachten van de kosmos' zijn verzameld om de groei van de gewassen te bevorderen. Het biologisch-dynamische landbouwbedrijf de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale werd in 1926 opgericht door Marie Tak van Poortvliet.

Memoires online

Van haar vader erfde Marie Tak boerderijen en landgoederen op Walcheren en in Brabant. De beschikbaarstelling ervan was volgens haar: "für jeden Anthroposophen der Grund besass eine absolute Pflicht." De landbouwonderneming zelf zag zij als een logische stap. In haar memoires vertelt ze dat haar grootvader zich al met landbouw bezighield en haar overgrootvader in de tijd van Napoleon zelfs een landbouwschool oprichtte. Haar vader had als minister het landbouwonderwijs verbeterd. "Ich hatte das Gefühl dass die Landwirtschaft zu fördern mir ins Blut als Lebensaufgabe lag".

Villa Loverendale in Domburg. Collectie C.J. Vreeke, Domburg, cat.nr 0341-0046

Memoires over Loverendale van Marie Tak van Poortvliet, archief Mathias-Pous-Tak van Poortvliet, toegang 255 inv.nr 462

Hoewel het slot en de naam van de auteur ontbreken in de Duitstalige memoires, kunnen zij op basis van de vele details toegeschreven worden aan Marie Tak. De tekst, bestaande uit elf getypte vellen, begint met de verhuizing naar villa Loverendale in Domburg en het overlijden van haar vriendin, de kunstenaar Jacoba van Heemskerck (1876-1923). Wie de memoires zelf wil lezen, kan terecht op www.zeeuwsarchief.nl of zoeken in www.archieven.nl op 'loverendale' in het archief Familie Mathias-Pous-Tak van Poortvliet.

Toen in 1926 de eerste boerderij uit de pacht zou vrijkomen, Hof Ter Linde in Serooskerke, kwam een bestuurder van het antroposofische centrum in Zwitserland om de grond te inspecteren. Marie Tak richtte vervolgens een naamloze vennootschap op zodat het bedrijf ook na haar dood zou blijven bestaan, "da meine Verwandten keine Anthroposophen waren und also die Sache stoppen wurden." Ze verkocht haar goederen aan de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale en behield zelf het grootste deel van de aandelen. Directeur werd dr Ehrenfried Pfeiffer (1899-1961), tot dan toe directeur van het biologisch-chemisch laboratorium van Rudolf Steiner. De eerste streep door de rekening zette de pachter van Hof Ter Linde. Toen de boer hoorde dat zijn zoon het bedrijf niet kon voortzetten zoals hij dat wilde, besloot hij nog een paar jaar door te gaan. Daarop stelde Marie Tak haar bestuur voor te beginnen in haar eigen tuin in Domburg. ▶

Die eerste zomer hielp ze vol overgave mee bij het maken van preparaten. Om toch te voorzien in veeveelt kocht ze grond aan in Oostkapelle voor de bouw van de Jacobahoeve, genoemd naar haar overleden vriendin.

Ein netter, tüchtiger Menschentyp

Het waren pioniersjaren waarin kwistig met geld werd omgesprongen, ondanks de economische crisis. Hoewel Marie Tak geen landbouwonderwijs had gevolgd, kende ze het land en de mensen beter dan de Duitstalige leidinggevendenden.

“Da noch Herr noch Frau Binder [bedrijfsleiders] die Sprache verstanden gab es Schwierigkeiten mit der Bevölkerung. Es ist ein netter, tüchtiger Menschentyp bei uns auf der Insel, und die Menschen sind gewohnt, dass man die Arbeiten mit ihnen durchspricht und nicht nur befiehlt.”

Op begrip van familie, vrienden of burens hoefde Marie Tak niet te rekenen. “Auf alle Fälle damals lachten die Bauern in unser Nachbarschaft alle um uns und meine Freunde und Verwandten fragten mich, was ich mich wohl einbildete, dass ich die Holländische Landwirtschaft verbessern wollte mit Deutschen, die anscheinend nichts von der Sache wussten.” De ene teleurstelling volgde op de andere, zoals de nieuwbouw van een schuur die veel te duur werd, de vergeefse fok van konijnen, de teelt van bloemen die gedoemd was te mislukken. Marie Tak beschrijft ze stuk voor stuk in haar memoires, evenals de moeilijke onderlinge verhoudingen. Niettemin boekte de Cultuur Maatschappij Loverendale resultaten. Het bedrijf leverde in 1933 onder meer brood (zes soorten), speculaas, beschuit, groente, vruchten en aardappelen. De naam Loverendale zou zich ontwikkelen tot de nu nog bestaande merknaam voor levensmiddelen geproduceerd op biologisch-dynamische wijze.

Ondanks alle problemen bleef Marie Tak Loverendale ondersteunen. Ze werd daardoor financieel afhankelijk van het bedrijf, iets wat ze zich stellig had voorgenomen nooit te worden. Ze paste haar levensstijl aan, maar had soms geen geld, zoals in april 1934. “Als ich reklamierte, hiess es war nichts in der Kasse und ich müsste warten bis etwas eingekommen ware; [...] ich sollte übrigens nicht so an Geld hängen aber denken wie schlecht unser Leute bezahlt wurden.” De belabberde stand van zaken maakte zelfs de verkoop van

Expositie Landbouw in Zeeland

Loverendale maakt onderdeel uit van de nieuwe tentoonstelling in het Zeeuws Archief over de Zeeuwse landbouw in de negentiende en twintigste eeuw. Veel aandacht gaat uit naar de Koninklijke Maatschap de Wilhelminapolder die dit jaar haar 200-jarig bestaan

viert en de Zeeuwse Landbouw Maatschappij (ZLM). Maar ook de 400 jaar oude betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Nederland komen aan bod. Mede dankzij de Marshallhulp werd in Zeeland de landbouw verder gemechaniseerd. In het kader van ‘2009 Jaar van de Tradities’ wordt aandacht besteed aan klederdrachten en typisch Zeeuwse gebruiken die uit de landbouw voortkomen of daarmee verbonden zijn. De expositie *Landbouw in Zeeland* is in het Zeeuws Archief te zien van 27 april 2009 tot 8 januari 2010.

de Jacobahoeve en villa Loverendale noodzakelijk. Marie Tak woonde toen al jaren in Zwitserland. Daar overleed zij in 1936 op 65-jarige leeftijd, met als enige erfgenaam de N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale. Na haar overlijden verscheen een artikel over haar in het antroposofische tijdschrift *Vruchtbare Aarde*. “De laatste jaren was zij zeer eenzaam”, aldus de auteur die haar observeerde tijdens een bedrijfsbezoek aan Hof Ter Linde. “Zij stond tussen het publiek, bescheiden op de achtergrond mee te luisteren naar een mededeling over het ontstaan van dit werk, haar naam werd hierbij echter niet meer genoemd. Het was of de tijd deze reeds had uitgewist.”

Archief Mathias-Pous-Tak van Poortvliet, toegang 255 inv.nr.462

Archief N.V. Cultuur Maatschappij Loverendale, toegang 239

Adres en openingstijden

Zeeuws Archief, Hofplein 16, Postbus 70, 4330 AB Middelburg, tel. (0118) 678800, fax (0118) 628094, info@zeeuwsarchief.nl, www.zeeuwsarchief.nl

De studiezaal en de expositieruimte zijn geopend van dinsdag tot en met vrijdag en elke eerste zaterdag van de maand, van 9.00 tot 17.00 uur. De expositie is ook op maandag open.

Abonnement Nieuwsbrief

Wilt u deze gratis Nieuwsbrief voortaan als abonnee ontvangen, mail uw adresgegevens dan naar info@zeeuwsarchief.nl onder vermelding van abonnement Nieuwsbrief. U kunt zich via dit mailadres ook afmelden. Hebt u geen e-mail, stuur dan een kaartje naar het Zeeuws Archief.